

Рецензия за дисертацията на Мария Делчева

„Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“

от доц. д-р Морис Фадел, Нов български университет

Дисертацията на Мария Делчева „Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“ изпълнява формалните изисквания за дисертационен труд. Тя е в обем от 186 страници, състои се от три глави, увод и заключение. Броят и съдържанието на посочените източници, от които се е ползвала работата, не оставя съмнение в сериозността и задълбочеността на интереса на докторантката към избраната тема.

Обект на анализ са трансджендър изследванията в съвременната критическа теория. Дисертацията показва, че докторантката има съзнанието за многообразието и интердисциплинарността на този вид изследвания, както и промените, които настъпват в критическата теория в периода след 90-те години на XX в. – времето, с което основно е ангажирана работата. Същевременно дисертацията демонстрира добро познаване на съвременния философски контекст и изследователски инструментариум, от който се ползува критическата теория. Литературната теория в нейния традиционен вид също е интегрална част от текста с разбирането обаче, че обектът на изследване трябва да надхвърли нейните граници и възможности. Важен елемент от дисертацията е и познаването на живота на ЛГБТИК общностите.

Няма как да не изтъкна интелектуалната смелост на докторантката. Тя се заема да говори за ЛГБТИК хората в момент, когато те и правните документи, свързани с тях, са

атакувани от т. нар. „нов консерватизъм“ и национал-популизма, когато понятието „джендър“ е мишена на добре синхронизирана медийна омраза.

Уводът внимателно очертава проблематиката, към която се е насочила работата, както и понятийния апарат и традициите в съвременната критическа теория, към които ще реферира текста. Още тук проличават две от същностните достойнства на дисертацията: да представя ясно понятията, с които работи (например, много добре е описано понятието «лиминалност», което, доколкото ми е известно, няма голяма употреба в български контекст) и да има чувство както за различията между отделните насоки в съвременната критическа теория, така и за различията вътре в самите тези насоки.

В първа глава – «Джендър лиминалното тяло. Между есенциализма и постструктурализма» – се окроява друго достойнство на текста. Да съчетава анализа на литературен текст с описанието на теоретични дискусии. При това литературният текст – в случая книгата „Енигма“ на Джан Морис – не е представен като илюстрация на теорията, нито теоретичните позиции на Санди Стоун, Джудит Бътлър или Джей Просър са видяни като схеми, през които може да бъде четена „Енигма“. Теорията и литературният текст са изравнени, те са участници в обсъждането на проблема, с който е ангажирана първа глава: джендър лиминалното тяло. Така на практика е осъществено едно от разбиранията на съвременната литературна теория - че теорията и литературата не са две различни области, че литературата - не е някаква конкретика, емпирия, която се „изучава“ от вещата теория, а двете равностойно взаимодействат.

В първа глава се откроява и друга особеност на текста: нежеланието на докторантката да търси бързите отговори. По-скоро текстът предпочита да ни сблъска с трудностите около намирането на решенията, отколкото да предложи решение. В този смисъл

убедително е представена дискусията за спецификата на трансгендър тялото, отнасяща се до въпроса как да бъде определено то – дали като реално (дали е „материалност“) или самия дискурс, който постулира неговата материалност го прави дискурсивно. Тази дискусия има значение, надхвърлящо конкретната тема – трансгендър тялото - тъй като понятието „материалност“ е доста широко използвано в съвременната теория.

Първа глава ни среща – за съжаление, само през непрозрачната завеса на текста – с нагласата на докторантката спрямо нейната тема. Бих определил тази нагласа като скептична – Мария Делчева не е въодушевен теоретик на трансгендър проблематиката. По-скоро тя се съмнява в нейната убеденост, че репресивната норма, с която се сблъскват трансгендър хората, може да бъде разтърсена. Първа глава завършва с констатацията, че заявяването на трансгендър статуса не поставя сериозно под въпрос тази норма.

Втора глава – „Трансгендър субектът. Между куйър негативността и прогресивните ЛГБТИК политики“ – създава една сложна картина на отношенията между ЛГБТИК хората и доминиращата социална среда. Клишето, че тези хора трябва да се разглеждат като изключени от мнозинството на „нормалните“, като чисти жертви е силно проблематизирано. Разклатена е и представата за солидарността между членовете на ЛГБТИК общностите и оттук – на самата идея за ЛГБТИК общност, тъй като работата акцентира върху възможността за извършване на компромис с доминиращата група от страна на участник в ЛГБТИК средата. Особено любопитни за мен са пасажите в текста за връзките между мъжката хомоеротика и фашизма.

Разговорът за нееднозначността на отношенията между доминиращи и доминирани при ЛГБТИК общностите достига своята кулминация в анализа на автобиографичната

книга на Шарлота фон Малсдорф, „Аз съм си жена” и едноименната пиеса на Дъг Райт по тази книга. Тук историята е наистина обърквана. Трансджендър индивидът Шарлота фон Малсдорф, сблъскала се и с нацизма, и с комунизма се оказва агент на ЩАЗИ, съдействала за арестуването на свой приятел. Мария Делчева прави интересен съпоставителен анализ на автобиографията и пиесата, подчертавайки проблематичността на опита на пиесата да оправдае сътрудничеството на фон Малсдорф с Източногерманската тайна полиция.

И автобиографичната книгата на фон Малсдорф, и пиесата на Райт, и книгата „Енигма“ на Морис са избрани не само, защото кореспондират с темата на дисертацията, но и защото съответстват на едно от основните желания на трансджендър субектността – автореференциалната функция, говоренето за себе си. Във всички тези текстове азът на трансджендър персоната иска да се самопосочи, да разкаже за себе си, да стане разпознаваем, забелязан, признат. И навсякъде Мария Делчева обръща внимание върху трудностите пред подобно усилие: Морис не говори за болката след оперативната намеса по трансформация на половите белези, фон Малсдорф не споделя за сътрудничеството си с тайните комунистически служби, Райт не представя еротичните фантазии и преживявания на своята героиня. Има нещо, което непрекъснато попречва на трансджендър субекта да се самоопише. Акцентът върху тази особеност на дискурса му е сред най-интересните за мен неща в дисертацията.

В трета глава – „Джендър тероризъм и хомонационализъм“ – този „модел“ обаче като че се пропуква. Анализирано е стихотворението на Амир Рабая „Транссексуален боец“, където лирическият „аз“ е едновременно транссексуален и човек от излъчващия тероризъм и бежанци арабски свят. Тук сякаш се намираме пред взрив на установените от социалността порядки: говори човек, който представлява двойна опасност – и за сексуално, и в политическо отношение. Ала и тук М. Делчева вижда пречка за

себеизраза на различието. „...Лирическият аз е „джендър терорист“ дотолкова, доколкото концептуалната рамка на политиките на идентичност, в която се/е ситуиран, му позволява“ – твърди тя (с. 169).

Сблъсъкът между двете заплахи – от бежанеца, и от трансджендър човека – е сред любопитните теми в тази глава. Възниква въпроса: дали трансджендър хората не са станали удобният, приет и защитаван от статуквото друг? Този въпрос всъщност е определящ за нагласата на дисертацията. Както казах, тя е скептична, дистанцирана от стратегиите на джендър субектността; не се идентифицира с тях, а по-скоро се съмнява в критическите им възможности спрямо доминиращия ред. Ето защо и тонът на текста е студен, в него няма да намерим съпричастие към революционната радост от заявяването на принадлежността към трансджендър общността, от извикването на различието.

Авторефератът вярно отразява съдържанието и приносите на дисертацията.

Апелирам към това уважаемото научно жури да присъди на Мария Делчева образователната и научна степен „доктор“.

08. 05. 2019

М. Фадел